

JOHANNE A. VAN ARCHEM

Jaren van
onzekerheid

UITGEVERIJ GLB
DEVENTER

Gerrit Bortink had zich de laatste jaren zorgen gemaakt over zijn werk, zijn familie, over zijn toekomst vooral, maar de laatste tijd werd hij wat optimistischer. Hij had een aantal jaren achter elkaar gezien dat elke maandagmorgen minder mensen de fabriekspoort binnenstapten, tegelijk met hem.

Dan was er weer een aantal arbeiders geweest dat de zaterdag daarvoor ontslag had gekregen. Hij zag hoe weinig goederen er uit de magazijnen werden afgevoerd naar klanten. De fabriek draaide steeds minder productie en de magazijnen werden alleen maar voller.

Het waren vaak jonge mensen die niet gehuwd waren, die hun ontslag kregen. Gehuwden werden zo lang mogelijk in dienst gehouden, ze hadden een huishouding achter zich staan die van hun inkomen afhankelijk was.

Hij was niet de enige die zich zorgen maakte, wist hij. De jaren dertig waren niet floris-

sant tot nu toe. De narigheid was begonnen in 1929 in Amerika met de instorting van de aandelenmarkt en ging daarna de hele wereld over.

Het gebeurde altijd in Amerika, verzuchtten ze weleens. Wat daar ook gebeurt, wij krijgen er altijd een flinke tik van mee. In de jaren die volgden, kwamen duizenden mensen in Nederland zonder werk en moesten rondkomen van een kleine uitkering. Het was een schraal en mager bestaan en in de Twentse textielfabrieken was het nooit rijk en weelderig geweest.

Arbeiders hadden altijd moeten ploeteren om het hoofd boven water te houden. Zij konden niets achteruitleggen voor slechte tijden; er bleef niets over van een te klein loon voor een te groot gezin.

Ja, voor sommigen was het leven wel rijk, voor fabrikanten en dokters, voor dominees en bankdirecteuren. Zij hadden weinig last van de armoede die het hele land overspoelde, al hadden zij ook flink moeten inleveren. Maar je kon het geld beter van een grote berg halen dan van een hoopje zand. Zij aten er geen boterham minder om; de arbeider moest de buikriem meteen aanhalen.

Het gewone volk lag wakker van de zorgen, al jarenlang.

Gezinnen waarvan vader zonder werk zat, kregen amper vijftien gulden in de week als er verder geen verdienende huisgenoten waren. Waren die er wel, dan werd die uitkering gekort tot vaak helemaal niets. Vrijgezellen kregen nog een stuk minder dan vijftien gulden.

Maar de laatste maanden merkte Gerrit dat er soms weer bekende gezichten opdoken binnen de fabriekspoort. Ja, ze waren weer aangenomen, zeiden ze dan, de baas was bij hen geweest.

Gerrit had al die jaren zijn werk behouden, hij had een gespecialiseerd beroep en daar liepen er niet veel van in de fabriek. Hij was monteur bij de technische dienst in zijn woonplaats.

Zijn vader Derk, die midden vijftig was, werd al een aantal jaren geleden ontslagen. De ouderen die de norm niet meer konden halen, waren, na de vrijgezellen, meteen aan de beurt. Vader Derk werd niet weer opgehaald om te komen werken. Hij was te oud geworden.

Na de grote Twentse staking van 1931, die duurde tot in 1932, zat voor vader Bortink de poort dicht bij de fabriek waar hij vanaf zijn tiende had gewerkt. Die staking van ruim vijf jaar geleden kenden ze nog in heel Twente. Alle fabrieken in Enschede werden gesloten, in vele andere plaatsen ook.

De staking was uitgelokt door de fabrikanten zelf. De wereldhandel was in elkaar gestort na 1929 en de textielfabrieken voelden ook de terugslag. Ze produceerden alleen maar voor een nog voller magazijn. De fabrikanten wilden van hun voorraden af en dat kon als de fabriek een tijdlang geen nieuwe goederen produceerde. Dat hadden de arbeiders heel goed beseft en het had de afstand tussen arbeider en werkgever verbreed, niet alleen in Enschede, waar het zwaartepunt van de staking lag. Overal in Twente werd met argwaan gekeken naar de rijke fabrikanten.

Het arbeidersvolk vertrouwde geen enkele fabrikant meer, maar dat deed het voor die tijd ook al niet. De arbeiders waren te vaak zoet gehouden met loze beloften en loonsverlagingen.

Wat zeiden die socialisten in de jaren vlak na de eeuwwisseling ook alweer: de kerk

houdt de arbeider dom en de fabrikant houdt ze arm. Dat waren dominees, pastoors en fabrikanten met elkaar overeengekomen, beweerden ze.

De vakbonden hadden geen resultaat kunnen bewerkstelligen in die moeizame staking van vijf jaar geleden in Enschede. De stakingskassen konden de langdurige staking niet aan en de verbittering was groot in heel Twente toen de poorten onverbiddelijk gesloten werden en al die duizenden Enschedese arbeiders op straat hadden gestaan.

Het Twentse middel, noemden ze dat. De fabrikanten hadden een eigen vereniging opgericht en als er een staking bij een van hen uitbrak, sloten alle andere fabrieken in Twente de poorten. Alleen in Enschede hadden in 1931 al dertigduizend mannen op straat gestaan.

Het was het begin van een grote opschooning in heel Twente, zei vader Bortink later. De malaise, die tot dan meegefallen was, sloeg in volle omvang toe. Honderden werknemers werden ontslagen, niet alleen in de textiel, ook in andere bedrijfstakken. Het leek alsof heel Nederland werkloos werd en dat wás eigenlijk ook zo, piekerde Gerrit jaren la-

ter.

Na zijn ontslag kreeg vader Bortink geen uitkering; hij had een zoon en een dochter die beiden wel werk hadden. Het gezin moest zich met die twee inkomens redden.

Vader Bortink was niet voor één gat te vangen. Zoals zoveel huisvaders zich niet lieten kleineren door de textielfabrikant. Hij had een stuk heide gepacht in de buurt van Wierden en werkte zomers als veenarbeider. De kachel moest branden in de winter en kolen waren te duur voor de gewone man. Er brandde turf in de fornuizen en de kachels. In het veen was in de zomer een goede boterham te verdienen voor degenen die het vak van veenarbeider kenden.

Als Gerrit om zich heen keek, moest hij toegeven dat zij het thuis nog lang niet slecht hadden. Hij verdiende een loon en zus Gesina werkte in de fabriek en bracht ook een loon binnen.

Oma Bortink, die bij hen inwoonde, had ook een klein inkomen. Haar man had jarenlang bij de post gewerkt en na zijn overlijden had zij daar een pensioentje aan overgehouden. 'Wij moeten dankbaar zijn,' zei oma vaak. 'We hebben nog een ruim inkomen, wij

kunnen nog iets achteruitleggen. Er zijn zelfs weken dat Derk met dertig gulden thuiskomt uit het veen.'

Moeder Frida knikte dan instemmend. Ja, zeker, zij waren nog gezegend vergeleken met andere gezinnen. Maar hoelang nog, voegde ze er in gedachten aan toe. Als de herfst vroeg inviel en de winter erg streng werd, was het uitkijken geblazen. Als je tegenwoordig een baan had, mocht je de handen dichtknijpen. Je was hem zo kwijt.

Het ging slecht in Nederland en in de hele wereld, dat was een vaste opmerking die bij elke visite werd gemaakt.

Hoelang was het geleden dat mensen naar Amerika trokken omdat het daar zo goed was en men daar iets kon opbouwen? Niemand ging meer weg. Een enkele doldrieste avonturier wilde nog weleens de oversteek wagen, maar in Amerika was het nog slechter dan hier. Daar leefden hele gezinnen op straat en een paar centen van de steun krijgen was er daar niet bij.

Moeder Frida was pessimistisch, dat was ze altijd al geweest. Er waren tijden dat ze zwijgend voor zich uit zat te kijken en urenlang geen woord zei. Vader Bortink wist haar, als

enige, meestal wel weer uit het dal te trekken. 'Kom op, vrouw, we hebben elke dag nog een stukje vlees bij het eten. Het wordt ooit veel beter, dat beloof ik je.'

Dan liepen de anderen op de tenen door het huis.

Dat kwam nog van vroeger, zei oma dan kort en bondig en daar was alles mee gezegd. Geen van de twee kinderen vroeg verder.

Op zaterdagavond liep Gerrit weleens met zijn kameraden over straat. Dan stonden ze bij elkaar in de winkelstraat van het dorp. Vroeger hadden ze het over de meisjes en wat ze later wilden gaan doen. Herman Huisman wilde een winkel beginnen in meubels, Johan Spijker dacht over een baan bij het rijk, want daar zat je goed voor de rest van je leven.

Dat was allemaal voorbij, ook al was het werk niet meer zo krap.

Ze stonden nu te praten over de politiek, over de toestand in de wereld, over Spanje, waar een half jaar geleden een burgeroorlog was uitgebroken. Ze stonden te praten over Duitsland, waar de nationaalsocialisten de macht hadden gegrepen en waar het slecht werd voor de joden en andere minderheidsgroepen. Hoeveel waren er al niet naar Neder-

land gekomen? Ze werden meestal teruggestuurd, zo slecht was het niet in Duitsland voor hen, zei de regering. Nederland had zijn eigen zorgen.

Ze hadden vroeger gedacht over een toekomst als huisvader en ze hadden elkaar soms bekend dat ze best eens met een speciaal meisje uit wilden. Maar dat deden ze niet meer. Over trouwen werd weinig meer gesproken. Wie durfde het aan een huis te huren, zich in de schuld te steken in deze onzekere tijden?

Er trouwden nog steeds mensen, zelfs mensen die jonger waren dan Gerrit. Soms was het nodig, dan werd er een haastige bruiloft georganiseerd. De enige die zich daar druk over maakte, was de dominee.

Gerrit maakte zich niet druk om een huwelijk. Hij had geen verkering en ze konden thuis zijn loon niet missen. Moeder zei wel eens dat hij rustig de deur uit kon gaan, als hij trouwplannen zou krijgen. Hij had de leeftijd voor een eigen gezin. De achterblijvers zouden niet verhongeren.

‘En Gesina dan?’ vroeg hij toen.

‘Jongen, het is erg met de wereld gesteld als de jongelui hun eigen weg niet meer kun-

nen zoeken, omdat de ouders in de narigheid komen door hun vertrek,' zei ze dan. 'Er zal wel een oplossing komen, geloof dat maar van mij.'

Gerrits grootmoeder knikte dan heftig. Ach, oma, hij was gek met haar, zoals ieder-een op haar gesteld was.

De meeste leeftijdgenoten waren hun grootouders allang kwijt en vaak ook al hun ouders of een van hen. Opa was al jaren geleden overleden, nog niet eens oud. Er was een foto van hem en daar stond hij op in het pak van de post, zoals oma zei. Oma was trots op haar man geweest, zei ze nog altijd. Hij had zich opgewerkt van spinner tot besteller bij de post. Daarvoor moest je goed kunnen lezen en schrijven. Dat had opa op latere leeftijd geleerd, na zijn trouwen nog.

Vader Bortink was naar school gegaan, maar hij wilde niet leren. Hij wilde met zijn kameraden naar de fabriek. Ze gingen er allemaal naartoe zo gauw ze tien jaar waren en dat wilde hij ook.

Opa had zuchtend toegegeven. 'De anderen mogen niet, jij wilt niet. Vooruit dan maar. Je krijgt er spijt van, wat ik je brom.'

Hij had gelijk gekregen.